

MASOFAVIY MULTIMEDIA O'QITISH TIZIMLARINI LINGVISTIK TA'MINOTI MODELLARI

Yuldashev Y. SH

Otaxonova B. I

Obidova K. R

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
(Toshkent, O'zbekiston)*

Annotatsiya: *Masofaviy multimediali o'qitish tizimlarini lingvistik dasturiy ta'minotining ommaga tatbiq etilishi, hamda uning modellari keng doirada o'quv muhiti sohasida qo'llanilishi kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Ushbu maqolada Masofaviy multimediali o'qitish tizimlari lingvistik ta'minotini shakllantirishda yordam beradigan asosiy modellar keltirilgan. Turli xil modellar masofaviy o'qitish tizimlarida turli maqsadlarda amalga oshiriladi. Maqolada esa ularning bir-biridan farqi, samaradorligi, kuchli taraflari tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Masofaviy o'qitish tizimlari, e-learning platformalari, model, hayot tsikli, modellararo tahlil, ADDIE modeli, LC modeli, FM modeli*

KIRISH

Masofaviy multimediali o'qitish tizimlari - bu o'qish va o'qitish jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llashdir. Boshqacha qilib aytganda ta'lim jarayonida texnologik vositalardan samarali foydalanish. Shuningdek, Masofaviy multimediali o'qitish tizimlari ham bugungi kunda jamiyatning muhim qismiga aylandi. Bunday tizimlar matn, audio, tasvirlar, animatsiya va oqimli videolarni yetkazib beradigan ko'plab ommaviy axborot vositalarini o'z ichiga oladi va audio yoki video lenta, sun'iy yo'ldosh televideniesi, CD-ROM va kompyuterga asoslangan ta'lim kabi texnologik ilovalar va jarayonlarni o'z ichiga oladi. Masofaviy o'qitish tizimlari lingvistik dasturini shakllantiruvchi modellar yangi usullarni ishlab chiqish va ushbu usullar orqali kengaytirilgan ta'limni o'rganish uchun ishlatiladi. Ushbu maqolada masofaviy multimediali o'qitish tizimlari lingvistik ta'minotini shakllantirish va ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun foydalaniladigan ba'zi samarali va fundamental modellar jamlangan.

ASOSIY QISM

Ta'lim texnologiyalari bo'yicha barcha tashabbuslarning 62 foizi talablarni qondira olmadi. Bunga sabab masofaviy multimediali o'qitish tizimlarini dasturiy ta'minotini shakllantirishda o'ziga xos modellari yo'qligi, faqat ta'limning yaxshi natijalariga erishish uchun texnologiyadan foydalanadigan mavjud ta'lim modellarini kamligi sabab bo'ldi. Masofaviy multimediali o'qitish tizimlari lingvistik dasturiy

ta'minotining fundamental modellari texnologiya va pedagogikani birlashtirgan holda amalga oshiriladi.

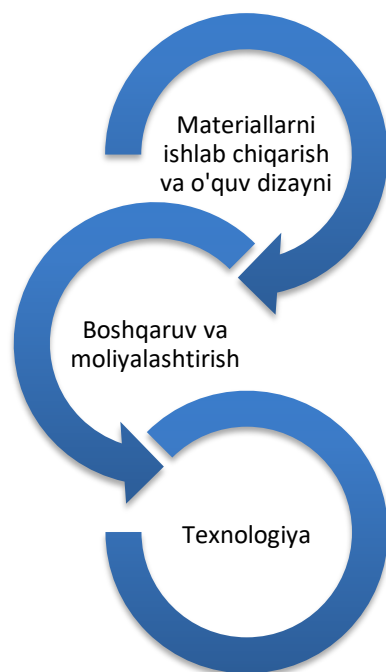
Shunday qilib, Talabga asoslangan model (TAM) kabi dastlabki modellar elektron, kontent va kirish xizmatlarini taqdim etishda texnologiya roliga qaratilgan. Uning asosiy e'tibori kontent, xizmat va yetkazib berishga qaratilgan. Boshqa yangi modellar o'quv dizayniga katta e'tibor beradi, ular orasida Gagne's Nine Events (GNE), strategic masofaviy ta'lim modellari (Funnel Model (FM)), an'anaviy ADDIE modeli, Ta'lim tizimini loyihalash modellari (TTL), Rapid Prototyping Model (RPM), ARCS Motivation modeli (ARCS-M), Life Cycle Model (LCM) va Community of Inquiry modeli (CI). Yuqorida aytib o'tilgan modellarning aksariyati o'xshash o'qitish jarayonini shakllantirishga urg'u beradi.

Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda masofaviy multimediali o'qitish tizimlarini ta'limga sezilarli ta'sir ko'rsatish potentsiali katta ahamiyatga ega. Biroq, masofaviy multimediali o'qitish tizimlari lingvistik dasturlari yangiligi va xilma-xilligi hamda natijaga ta'sir etuvchi omillarning murakkabligi sababli, masofaviy ta'limning ta'sirini o'lchash yangi rivojlanayotgan fan hisoblanadi. Shunga qaramay, ba'zi bevosita va bilvosita natijalarni ajratib ko'rsatish mumkin. Taklif etilayotgan mijoz, muassasa, bo'lim yo'naltirilgan bo'lishi va masofaviy ta'lim texnologiyasidan foydalangan holda ilg'or ta'lim tizimining mohiyati va zarurligini bilishi kerak. Bundan tashqari, Masofaviy o'qitish tizimining turli modellari mavjud va har bir xilma-xillikning o'ziga xos. Quyida masofaviy multimediali o'qitish tizimlarini lingvistik ta'minotini shakllantirishda ishlatiladigan 3 ta asosiy modellar keltirilgan.

- Funnel Model
- Hayotiy aylanish modeli
- Addie modeli

Funnel Model (FM). FM modeli oliy ta'lim muassasalaridagi muammolar yechimi sifatida masofaviy multimediali o'qitish tizimlariga joriy etishga qaratilgan. Mavjud bo'lgan nazariyaga asoslangan masofaviy ta'lim va pedagogik model kabi modellar vaqt o'tishi bilan ishlatilgan, ular odatda ishlatilgan materiallarni ishlab chiqish, o'qitish dizayni, texnologiya, yetkazib berish va boshqaruv alohida va izolyatsiya qilingan ob'ektlar sifatida o'rganilgan. FM esa bularning barchasini o'zida birlashtiradi.

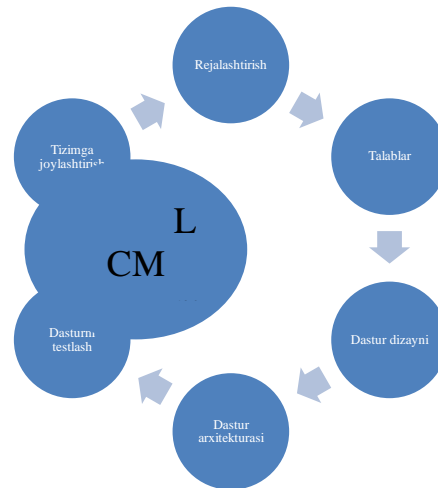
Masofaviy multimediali ta'lim lingvistik ta'minotini amalga oshirish uchun FM modeli sinxron va asinxron ravishda qo'llaniladi, bunda farq faqat modallikdir. Funni shaklidagi masofaviy ta'limni amalga oshirish modeli uchta o'zaro ta'sir komponentlarini o'z ichiga oladi. Asosiy komponent ushbu modelning markaziy o'qi hisoblanadi, qolganlari esa elektron ta'lim tizimini ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan boshqa resurslar. FM elementlari tasvirlangan diagramma (1-rasm).

1-rasm. Funnel modeli

FM modeli Masofaviy o'qitish tizimlarini loyihalash va uni yetkazib berish o'rtasidagi nomuvofiqliklarni hal qilish uchun mo'ljallangan. Boshqa oldingi modellar yo faqat foydalanishga, yoki pedagogikaga yoki texnologiyaga e'tibor qaratgan. Aslida, TAM va Nazariyaga asoslangan modellar boshqaruv va moliyaga, materiallarni ishlab chiqish va o'quv dizayniga ega emas, har qanday ta'lim faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

Hayotiy aylanish modeli (LCM). Ushbu model butun hayotiy tsiklni o'rganadi. Model maqsadi baholashda muhim nuqtalarni aniqlashdan iborat. Mavjud elektron ta'limni baholash modellarining ko'pchiligining ikkita zaif tomoni mavjud: Birinchidan, bu model butun hayot tsiklini tavsiflamaydi, ular asosan quyi nuqtadan boshlanadi. Bundan tashqari, mavjud modellar kursni ko'rib chiqishni butunlay qamrab olmaydi. Ikkinchidan, bu modellar kamdan-kam hollarda samarali baholashni amalga oshiradi. Mavjud modellar shartsiz kirishlar, shuningdek, chiqishlar bilan cheklanmagan (2-rasm).

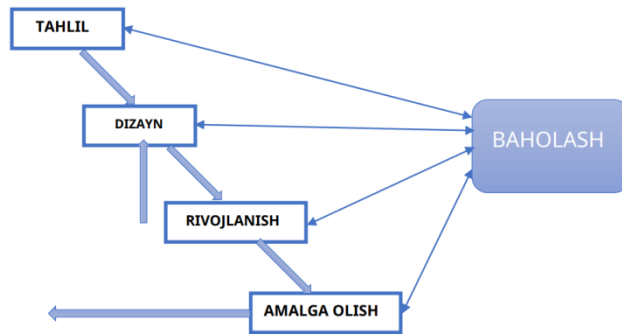

2-rasm. LCM modeli

Ushbu bosqichlarning har biri uchun eng muhim tashqi drayverlar va boshqaruv elementlari va muhim jarayonlar ko'rsatilgan. Drayvlar va boshqaruv elementlari vazifasiga parametrlar va cheklovlar javob beradi. Ular ko'chmas deb hisoblanmasligi kerak, ammo ular qisqa muddatda sezilarli darajada o'zgarishi dargumon. Shubhasiz, rejalashtirish, ishlab chiqish, yetkazib berish va ko'rib chiqishning barcha bosqichlari bo'yicha ushbu model keng qamrovlidir.

ADDIE modeli (tahlil, loyihalash, ishlab chiqish, amalga oshirish va baholash) ADDIE modeli o'quv dizaynerlari va treninglar tomonidan qo'llaniladigan umumiy jarayonni ishlab chiquvchi model. Besh bosqich - tahlil, loyihalash, ishlab chiqish, amalga oshirish va baholash - bir narsani ifodalaydi. samarali o'qitish va ishlashni qo'llab-quvvatlash vositalarini yaratish uchun dinamik, moslashuvchan yo'riqnoma. Ehtimol, umumiy dizayn modeli deb ham atash mumkin, ADDIE modelining bir qator zaif tomonlari mavjud bo'lib, ularga spinofflar yoki o'zgarishlar bir qator sabab bo'ldi. Bu masofaviy multimediali o'qitish tizimlarini lingvistik ta'minotini loyihalashning (ISD) modeli.

Hozirgi masofaviy o'qitish dasturiy ta'minotlari dizaynining aksariyati modellari ADDIE modelining spinofflari yoki o'zgarishlari asosida amalga oshiriladi. Boshqa modellarga Dick & Carey va Kemp ISD modellar kiradi. Ushbu modeldagi umumiy qabul qilingan yaxshilanishlardan biri tezkor prototiplashdan foydalanishdir. Bu g'oya o'quv materiallari yaratilayotganda doimiy yoki shakllantiruvchi fikr-mulohazalarni takomillashtiradi. Ta'lim nazariyalari ham o'quv materiallarini loyihalashda muhim rol o'ynaydi. Bixeviorizm, konstruktivizm, ijtimoiy kabi nazariyalar o'rganish va kognitivizm o'quv materiallarining natijalarini shakllantirish va aniqlashga yordam beradi (3-rasm).

3-rasm. ADDIE modeli

ADDIE modelida har bir qadam keyingi bosqichga o‘tadigan natijaga ega. Tahlil > Dizayn > Ishlab chiqish > Amalgalash > Baholash

Ushbu modellarning qiymatlari ularning kuchli va zaif tomonlariga qarab baholandi. Masofaviy multimedia o‘qitish tizimlari lingvistik ta’minotini shakllantirishdagi modellar qiyosiy tahlili:

M odellar	Materiallar	Ko‘rsatma dizayni	Texnologiya	Kuchli tomoni	Zaif tomoni
F unnel Model (FM)	Material yorqinligi yaqqol boshqalardan ajralib turadi	O‘quv dizaynidagi texnologiya o‘qitish tizimlari materiallariga mos keladi	Ko‘plab texnologiya mavjud, foydalanish imkoniyati ham bor	Masofaviy o‘qitish tizimlarining sinxron turidan foydalanadi, hamda moslashuvchan	Texnologiyalar narxi yuqori, investitsiyalar va boshqalar uchun zarur bo‘lgan resurslar to‘liq ishlab chiqilmagan.
ADDIE modeli	bixeviorizm, konstruktivizm, ijtimoiy ta’lim va kognitivizm kabi nazariyalar o‘rgatuvchi shakllar	Strategiyalarga ko‘radomen bo‘yicha xulq-atvor natijalariga tayangan.	Vakillik qilish, dinamik, moslashuvchan, samarali trening ishlash vositalari	Ushbu model orqali vaqt va pul tejiladi. Hamda muammolarni yechish ham oson.	Har bir qadam uchun prototiplash, batafsil yondashuv
H	Strategik	Dizayn	Yuqori	Kurs	Ushbu

ayotiy aylanis h modeli (L SM)	maqsadlar rejalashtirish, shu jumladan resurs ajratishga muvofiq	jarayoning har bir qismi integral sifatida ko'rib chiqishni hisobga oladi.	baholangan tanqidiy texnologiyaga urg'u beriladi.	dasrlklarini butunligini ta'minlaydi, baholash uchun samarali	model juda ko'p vaqt oladi, qolaversa har bir bosqichni tugatmasdan keying qadamga o'tish mumkin emas.
---	---	---	--	--	--

1-jadval Masofaviy multimediali o'qitish tizimlarining lingvistik dasturiy ta'minotini shakllantirishdagi fundamental modellar tahlili.

Xulosa. Ushbu maqola Masofaviy multimedia o'qitish tizimlarining lingvistik ta'minotining ba'zi asosiy modellarining yondashuvlarini, faoliyati va usullarini baholash orqali ularning qiymatlarini taqqoslaydi. Qolaversa samarali Masofaviy multimedia o'qitish tizimlarini ishlab chiqish va joriy etishni loyihalashning kuchli tomonlarini ko'rsatadi. Ushbu modellar asosan materiallarni ishlab chiqish, o'qitish dizayni va texnologiyasi, ularning kuchli va zaif tomonlarini ta'kidlab, turli stsenariylar va o'rganish muammosiga asoslangan. Masofaviy multimedia o'qitish tizimlari dasturiy ta'minot jarayonlari uchun model xosti xuddi shunday paydo bo'ldi. Ular bir-biriga o'xshash, ba'zilar bir xil maqsadli, bir xil protseduraga ega, lekin ular yondashuvlar va xostlar dizayn jarayonida farqlanadi. Xulosa qilib aytganda, tahlil shuni ko'rsatadiki, FM modeli eng qimmat, LCM esa ko'p vaqt talab qiladi, ADDIE modeli esa kamchilikka ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Alexander, S 2001. E-learning developments and experiences. Education and Training, Bradford 43(4-5):240-248.
- [2] Chorfi, H. and Jemni, M. (2003). PERSO: A system to customize e-training. 5th International Conference on New Educational Environments, Lucerne, Switzerland.
- [3] Definition of E-Learning and Description of E-Learning, ET Financial daily (Available on <https://economictimes.indiatimes.com/definition/e-learning>)
- [4] Dimah, A. et al (2020). "Evaluating E-learning systems success: An empirical study" Article in Computers in Human Behavior · August 2019.
- [5] E-Learning concepts trends and Application (Available on <https://www.talentlms.com/elearning/history-of-elearning>)
- [6] E-Learning Mission, Vision, E-Course, Course Development, E-Learning initiatives, Quality Matters (Available on <https://elearning.kku.edu.sa>)

[7] Garrison, D. R. (2011). E-learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice: Taylor & Francis.

[8] Govindasamy, T. (2001). "Successful implementation of e-learning: Pedagogical considerations," *The Internet and Higher Education*, vol. 4, pp. 287-299.

[9] Goyal S, (2012). E-Learning: Future of Education, *Journal of Education and Learning*. Vol.6 (2) pp. 239-242.

[10] Harandi, S., R. 2015: „Effects of E Learning in Student ‘Motivation’”. 3rd International Conference on Leadership, Technology and Innovation Management, Elsevier.